

Мукачівський державний університет
Факультет туризму і готельно-ресторанного бізнесу
Кафедра туризму і географії

Дипломна робота

ОС «магістр»

на тему:

«Єврейські квартали в Україні як туристичні об'єкти»

Виконав: студент 2 курсу, групи Тм-2
спеціальності 242 «Туризм»

Щербан М.А.

(прізвище та ініціали)

Керівник: доц., к.е.н. Маслиган О.О.

(посада, прізвище та ініціали)

Рецензент: ст. викл., к.е.н. Королович О.О.

(посада, прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

	С.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЄВРЕЙСЬКИХ КВАРТАЛІВ ЯК ТУРИСТИЧНИХ ОБ’ЄКТІВ	7
1.1. Дослідження генези формування єврейських кварталів	7
1.2. Всесвітня парадигма розвитку Єврейських кварталів	13
1.3. Особливості трансформації єврейських кварталів у об’єкти туристичного інтересу	21
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМНИЙ ОПИС ЄВРЕЙСЬКИХ КВАРТАЛІВ УКРАЇНИ ЯК ТУРИСТИЧНИХ ОБ’ЄКТІВ	27
2.1. Єврейський квартал м. Київ, як об’єкту туристичного інтересу	27
2.2. Єврейський квартал м. Львів, як об’єкту туристичного інтересу	34
2.3. Єврейський квартал м. Умань та інших міст України, як об’єкти туристичного інтересу	39
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ТУРИЗМУ У ЄВРЕЙСЬКИХ КВАРТАЛАХ УКРАЇНИ	49
3.1. Аналіз основного туристичного потоку євреїв до України	49
3.2. Аналіз розвитку туризму до єврейських кварталів України	54
3.3. Аналіз єврейських кварталів Закарпатської області	59
ВИСНОВКИ	66
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. За статистичними даними більшість туристичних Українських місць можуть захопити туриста в т.ч. іноземного максимум на півтора дня. Саме стільки часу знадобиться, щоб оглянути всі популярні пам'ятки наприклад м. Києва. Відтак, якщо українці хочуть затримати гостей довше і не дати їм занудьгувати, туристичним місцям потрібна особлива розважальна програма і правильна реклама. Європа приймає найбільшу кількість туристів у світі, але Україну вони відвідують рідко. На нашу думкою у більшості старих міст України основою такої розважальної програми можуть стати єврейські квартали, яких збереглося чимало. Справа у тому, що євреї жили на території сучасної України з початку нашої ери. Перші згадки про них датуються IV ст. до н. е., коли вони з'явилися на північно-східному узбережжі Чорного моря. У VIII-X ст. з Візантії, Кавказу і Багдадського халіфату євреї мігрували в Хазарію, де серед еліти був поширений іудаїзм. Частина євреїв на території України тих часів розмовляла на єврейсько-слов'янських діалектах, серед них зустрічалися і тюркські імена. Після завоювання Хазарського каганату в 969 році київським князем Святославом Ігоровичем тамтешні євреї переселилися до Києва [1].

У XIII-XV ст. в Західній Європі під керівництвом інквізиції поширювалася боротьба за чистоту віри і сповідання, наслідком чого стало вигнання іудеїв з міст Західної та Центральної Європи і їх масова міграція на схід, в Австрію, Угорщину, Богемію, Польщу і Османську імперію. Це було значною мірою пов'язано з епідемією чуми XIV ст., в поширенні якої звинувачували євреїв [2]. В кінці XV ст. євреї, що говорять на ідиш з Польщі та Німеччини почали прибувати до Великого князівства Литовського, до складу якого входило багато українських земель. Основним ареалом їх розселення в ті часи було Підляшся і міста Волині. Звідти вони переселялися до Києва і на Поділлі. Київ став одним з найбільших центрів єврейського релігійного освіти [1].

Після масового знищення під час повстання Хмельницького на території Лівобережної України євреїв не стало, і російська влада забороняла їм селитися на цій території до 1764 р. Основним заняттям євреїв протягом усього XVIII ст. в російській частині України були торгівля, ремесло та шинкарство. В основному вони жили в сільській місцевості.

У зв'язку з тим, що на території України до 1861 р. були розповсюджені антисемітські настрої (євреїв неодноразово звинувачували в ритуальних вбивствах), а в кінці XIX - початку XX ст. по півдню Російської імперії і в першу чергу по Україні прокотилося кілька хвиль погромів, євреї не мали можливості асимілюватися. Вони проживали компактно утворюючи таке унікальне явище, як єврейські квартали, які сьогодні візуально відрізняється від решти архітектури старих міст, що зберігалися. Тут є якийсь особливий дух старовинних вуличок, де можна знайти безліч цікавих пам'яток архітектури, синагоги, кафе і ресторани з національною живою ізраїльською музикою. Навіть сьогодні через що виникають конфлікти з місцевими євреї вимушені селитися компактно. Систематичне переслідування і винищення єврейського населення призводило до формування специфічного підвиду єврейських кварталів, а саме єврейських гетто. Цьому сприяло, наприклад винищення єврейського населення України німецькими нацистами в 1941-1944 рр. в рамках політики «остаточного вирішення єврейського питання». Так, на окупованій нацистами території України існувало 50 єврейських гетто і близько 200 концтаборів, які є потенційними об'єктами темного туризму. Виділена значущість і своєчасність визначила тему дослідження, що стосується розвитку єврейських кварталів, як туристичних об'єктів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На даний момент єврейські квартали України практично не досліджені. Виключення складають роботи Будницького О. В., Дитера Поля, Альтмана І. А., Карпенкіна Я. В. Науковці досить фрагментно розглядали райони міста Умані та Луцьк, в якому традиційно проживають євреї. Крім того Вишник М.М. вивчав особливості утворення середньовічного єврейського гетто у Львові, яке існувало до

польського період історії міста. У той же час досить багато старих міст та містечок України мали єврейські квартали. На сьогодні ми знаємо, що таких місць в Україні понад дві тисячі. Наприклад, багатовікова історія Києва невіддільна від історії єврейської громади, виникнення якої датується часом дохристиянської Русі. Єврейські квартали тепер частинасторичного центру столиці. Крім того квартал єврейської бідноти «Єрусалимка» (XVIII-XX ст.), тепер частина сучасного міста Вінниці.

У якості **мети дослідження** обрано вивчення тих районів міст та містечок України, в яких традиційно проживали або проживають євреї. При цьому основна увага зверталась саме на ті райони, які можуть бути цікавими як туристичні об'єкти. Відповідно до поставленої мети нами виділені наступні завдання магістерської роботи:

1. Вивчення генези формування єврейських кварталів. Завдання виділено, оскільки сьогодні немає єдиного підходу до категорії «Єврейський квартал».
2. Вивчення всесвітньої парадигми розвитку Єврейських кварталів. Необхідність завдання обумовлена тим, що географія Єврейських кварталів, як частина міста, яка населена або до проживали переваженоєвреї достатньо широка
3. Вивчення особливостей трансформації єврейських кварталів у об'єкти туристичного інтересу;
4. Системний опис єврейських кварталів України, що є цікавими як туристичні об'єкти, зокрема:
  - єврейських кварталів м. Київ;
  - єврейських кварталів м. Львів;
  - єврейських кварталів м. Умань та інших міст України;
5. Аналіз основного туристичного потоку євреї до України.
6. Аналіз розвитку туризму до єврейських кварталів України.
7. Аналіз єврейських кварталів Закарпатської області

Відповідно до цього у якості **об'єкт дослідження** виділені єврейські квартали України, що можуть бути цікаві як туристичні об'єкти. При цьому **предметом дослідження** є окремі особливості розвитку єврейських кварталів, у т.ч. їх історичних або сучасних рукотворних об'єктів, які використовується або можуть бути використані з метою туризму і відпочинку.

Методологічна база дослідження. Методами дослідження є: метод дослідження, заснований на вивченні виникнення, формування та розвитку єврейських кварталів у хронологічній послідовності (або історичний метод). Завдяки використанню історичного методу досягається поглиблене розуміння суті проблеми і з'являється можливість формулювати більш обґрунтовані рекомендації, щодо подальшого розвитку єврейських кварталів. Крім історичного методу у магістерській роботі використані методи дослідження, що дає змогу шляхом порівняння встановити схожість і відмінність між історичними явищами, що властиві феномену формування та розвитку єврейських кварталів. Зокрема використано порівняльно-історичний метод, метод систематизації.

Практична цінність дослідження: полягає в тому, що основні описи єврейських кварталів України, сформовані нами положення та висновки, викладені в цій роботі, можуть бути використані для розробки турів для іноземних туристів, що цікавляться історією єврейської общини в країні.

Структура дослідження. Робота складається з 3-х глав, вступу, висновків, переліку використаних джерел та додатків. Робота міститься на 103 сторінках.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження генези формування єврейських кварталів виявляє, що на даний момент немає єдиного підходу до цієї категорії. Справа у тому, що такі утворення наявні у багатьох країнах світу. При цьому формування таких кварталів повсюдне, але має свою специфіку, а у багатьох випадках є спорідненою із значенням гетто. Єврейські квартали існували вже в Олександрії в 1 в. н. е., в Римі та інших містах Італії. Категорія гетто та «єврейський квартал» не є синонімами. Поняття єврейського кварталу є ширше, ніж гетто, оскільки ці квартали іноді виникали в наслідок прагнення єврейського населеного пункту окремого міста вісти образ життя, відповідний національним традиціям і настановам іудаїзму. Крім того зосередження у відокремленому кварталі дозволяло євреям в разі потреби захищатися або бути захищеними від нападів черні. Іноді разом з євреями в єврейських кварталах жили і не євреї, а іноді євреї жили за межами єврейських кварталів. Нерідко єврейські квартали були захищені стіною з воротами, які замикалися на ніч.
2. Вивчення всесвітньої парадигми розвитку Єврейських кварталів дозволило констатувати, що географія Єврейських кварталів, як частина міста, яка населена або до проживали переваженоєвреї достатньо широка. Так, найбільш відомими Єврейськими кварталами, що зберігалися на даний момент є утворення в Нью-Йорку (49-я Street, США) та в Європі. В Європі, це квартали Австрії (Вена), Бельгії (у Брюсселі, Антверпені, Арлоні, Генті, Льєжі, Остенде і Шарлеруа.), Великобританії (м. Лондон, Old Jewry та м. Уинчестер, Jewry Street), Угорщини (м. Будапешт, Ержебетварош), Польщі (Краков). В Германії єврейські квартали є у Франкфурт-на-Майні (Frankfurter Judengasse), Шпайер, Лейпціг (вул. Брюль), Вормс.). У Греції Єврейські квартали донині є Родос (LaJuderia). В сучасній Україні також є значна кількість вцілілих єврейських кварталів

3. Вивчення особливостей трансформації єврейських кварталів світу у об'єкти туристичного інтересу дозволило констатувати, що багато з них на даний момент є об'єктами туристичного інтересу а саме місцем, що приваблює туристів завдяки своїм можливостям вивчення та осмислення єврейських цінностей, їх минулого, сьогодення і майбутнього (це художні та археологічні цінності тощо). Така поїздка по єврейських місцях Європи має багатий інформаційний вміст, а тому є надихаючою і трансформує досвід для єврея будь-якого віку. Наприклад, Єврейський квартал в Тршебіч –пам'ятник світової спадщини ЮНЕСКО на території Чеської Республіки. Один з найбільш збережених єврейських кварталів в Європі. Тршебічевській єврейський квартал - єдиний єврейський пам'ятник за межами Ізраїлю, оголошений пам'ятником ЮНЕСКО. Квартал є цінним в цілому, з особливо оригінальною історичною плануванням. Знаходиться в місті Тршебіч краю Височіна Чехії, на лівому березі річки Їглава. Крім того сім'ям і громадам цікаві тури до їх місць існування їх родового коріння - з відвідуванням рідних місць батьків, бабусь і дідусів і їх предків.
4. Опис єврейського кварталу м. Київ, дозволяє охарактеризувати його як об'єкту туристичного інтересу. Це пов'язане з тим, що тут багато аутентичних пам'яток, що зберігалися. Так, уздовж лінії колишнього кріпосного валу, який тягнувся в епоху Ярослава Мудрого від Жидівської брами до Золотих, тепер проходить вулиця Ярославів Вал. На ній зустрічається кілька пам'ятних місць, пов'язаних з історією євреїв і міжнаціональних відносин в Києві. Характерним прикладом є ділянка по Ярославовому Валу, де зберігся старовинний двоповерховий будинок у якому в 1920-і роки діяла єврейська молитовня, монументальна будівля кенафи 1898-1902 рр., єврейська трудова школа; прибутковий будинок 1897-1898 р.. Неподалік від Ярославового Валу проходить старовинна Рейтарська вулиця. На ній виділяється оформленням в дусі флорентійського ренесансу будинок № 22 - приміщення лікарні,

вибудоване в 1912-1914 рр. для Київської станції швидкої допомоги. Багата єврейськими адресами місцевість поблизу колишніх Лядських (Печерських) воріт.

5. Єврейський квартал м. Львів, може розглядатися як об'єкту туристичного інтересу. Так, цей квартал є історичним центром для всього єврейського населення міста. В цьому районі, на перетині вул. Староєврейська і вул. Івана Федорова, почала формуватися єврейська діаспора міста. Перші іудейські будинки тут були побудовані ще в 1350 році. Місце, яке було виділено для будівництва житла іудеям, вважалося мало престижним, так як воно знаходилося поблизу фортифікаційних споруд і, в разі нападу, ставало вразливим. На перетині вул. І. Федорова і Російської знаходилися ворота, якими квартал був відділений від іншої частини міста.
6. Єврейські квартали м. Умань та інших міст України, також можуть розглядатися як об'єкти туристичного інтересу. Наприклад, м. Умань для євреїв має історичне значення, не тільки завдяки наявному тут історико-культурному центру «Могила цадика Нахмана». Єврейські квартали міста унікальні. Найстаріший квартал практично не зберігся, та іде на південь від історичного центру міста, уздовж дороги, що веде до мосту через річку Уманку. Інтенсивність заселення змушувала вишукувати додаткові можливості для розміщення допоміжних приміщень. Так зберігся підземний простір кварталу, який поступово охопив значну територію плато, що підноситься над заплавою р. Уманки. Інший єврейський квартал Умані сформувався навколо існуючого сьогодні центру міста, в межах району між вулицями Урицького і Леніна. В Дніпрі. квартал пролягав по найстарішій частини міста, між набережною і головною міською магістраллю - проспектом Дмитра Яворницького. На перетині проспекту і вулиці Барикадній, колишньої Кудашівської зберігся колишній прибутковий будинок, що належав єврейському купцеві Хаїму Розенбергу. Зберігся також і

сусідній будинок, по проспекту Яворницького, що належав йому ж. Розенберг що був власником лісової пристані.

7. Аналіз основного туристичного потоку євреїв до України дозволяє констатувати, що максимальну кількість туристів привертає Умань. Об'єктом туристичного інтересу переважно є могила Цадика Нахмана. Ця могила є місцем паломництва євреїв, які сповідують одне з течій іудаїзму хасидизм, а саме брацлавські хасиди.
8. Щодо потоку туристів до єврейських кварталів Києву, Львову та Дніпро в принципі мінімальний, оскільки не перевищує 7 тис. туристів на рік. Поряд з цим потенціал України у сфері єврейського туризму значно ширший, ніж зараз. Це пов'язане у т.ч. з тим, що в багатьох містах України є єврейські квартали. Але це не тільки Умань, Київ, Дніпро та Львів. Є і інші міста із такими пам'ятками, у чисельних місцях Поділля, Буковини, Галичини, Волині і Наддніпрянщини, але про їх існування відомо лише місцевим жителям, відтак потік туристів до них практично відсутній.
9. Аналіз єврейських кварталів Закарпатської області дозволив констатувати, що через географічну ізоляцію, місцеві євреї були одними з найбідніших в Європі. Живучи серед селянського більшості, велика частина євреїв займалися ручним ремеслом і сільським господарством. Приблизно 80% євреїв регіону жили в маленьких містах або селах. Виключення складала ті євреї, що проживали в двох великих містах Мукачеві та Ужгороді, оскільки вони заробляли на життя дрібною торгівлею і ремеслами. Незважаючи на постійні конфлікти з місцевим населенням і адміністрацією, до кінця угорського панування (тобто до кінця Першої світової війни) в Закарпатті розминулися великі громади з численними єврейськими кварталами, які мали навіть ешивіз благодійними інституціями. Більшість будівель окреслених кварталів залишилися і до нині.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>